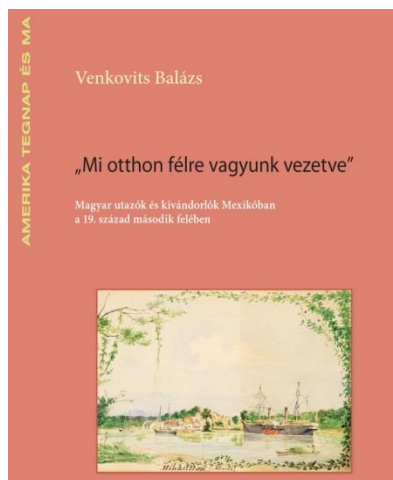

**Venkovits Balázs: „Mi otthon félre vagyunk vezetve”:
Magyar utazók és kivándorlók Mexikóban a 19. század
második felében. Amerika tegnap és ma 6.**

Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018. 317 oldal + képpoldalak (319–331.)

A Debreceni Egyetem Angol–Amerikai Intézetének kebelében két esztendővel az ezredforduló után jött létre a Mexikói Tanulmányok programja. Ez a szakmai-tudományos kezdemény – folytatva és elmélyítve egy korábban létrehozott szervezeti és szerkezeti változást, a kanadisztikai stúdiók intézeti beágyazását – alkalmas észak-amerikai képzési protokoll lehetőségét teremtette meg. A szóban forgó program az oktatásban (és a kutatásban) az USA-ra, Kanadára és Mexikóra, tehát összesen mintegy 400 millós populáció kultúrájának bármely vonatkozását magába foglalhatja. Ennek tükrében értelmezhető az az észrevétel, hogy Venkovits Balázs

adjunktus itt bemutatott monográfiája előre megtervezve, és a kialakított léptékek logikája szerint bővíti a hazai amerikanisztikai kutatások eddig bejárt ösvényeit. Azáltal, hogy hézagpótló szándékkal veszi szemügyre azokat a reflexiókat, amelyek Mexikó tágabb értelemben vett kultúráját idézik fel, új szempontokat és ösztönzést kínál a transzatlanti kutatási prioritásokat is érvényesítő további észak-amerikanisztikai vizsgálatok szakmai-tudományos perspektíváinak erősítésére. Ily módon egyúttal az is látható, hogy ez a munka kutatásmatematikailag is beágyazódik az említett egyetemi intézet egyik bejárattal és kiemelt szellemi projektjébe, a magyar-(észak)amerikai kapcsolatok és érintkezések kérdéskörének visszatérő elemzésébe. Mindehhez szükségeszerű kíváncságnak kell, hogy érvényesüljenek azok az igények, hogy szerző mindvégig jól kézben tartsa a monográfia tematikai vonalvezetését, anyagát megfelelően szelektálja, a vonatkozó szakirodalmat jól ismerje, következtetéseit kellően aládúcolja, és mindezek ötvözésével képes legyen hitelesen új tudás létrehozására. Már itt sietek kijelenteni, hogy Venkovits munkája

meggyőzően teljesíti a fenti elvárásokat.

Vizsgálatának befejeztével szerző kijelenti, hogy „a kutatást érdeemes lenne kiterjeszteni a későbbiekben”, és a munka folytatásához szempontokat is előlegez. Megjegyzem, hogy feltétel nélkül támogatom Venkovits ezen javaslatát is. Többek között azért, mert amennyiben ez a tervezett indítvány megvalósulna, a kiterjesztésben lehetőség nyílna arra, hogy néhány itt felvetett probléma – mint például a társadalmi tudat kérdésköre, a sztereotípa ideológiai kötődései és mítoszi kapcsolódásai, a másság-képzés és másság-csoportok, az én-felmondás módozatai, rassz, rasszizmus, rasszkeveredés, a hispán populációk tipológiája és etnikai jellemzői, jellemelmélet, jellemapasztás, angolszászizmus, a sztereotip alakzatok anatómiája és tipológiája: előítéletes/részreahajló/infantilizáló kontra kiegyenlítő/eszményítő), a kevertvérűség természetrajza és csapda helyzetei, utazási irodalom és ismeretelmélet stb. – további figyelmet, kérdésfelvetést kaphatna. (Zárójelben jegyzem meg, hogy jelenlegi állapotában az index meglehetősen soványka, amennyiben abban szerző érdemben mindössze három tematikai klasztert (birodalmi nézőpont, háromszögelés, kapitalista előőrs) bont ki; ehhez kapcsolja a maradék négyet (banditák, „láthatatlan poggyász”, monogenizmus, útonállók), amelyek az adott

kontextusban főleg banális mivoltukkal (banditák kontra útonállók?) tűnnek ki. Ugyancsak itt jegyzem meg, hogy a szóban forgó lista címének elnevezése pontatlan, hiszen az nem lehet *Névmutató*. Hanem csak *Mutató* vagy *Index*. Nyilvánvaló okokból.

Fentebb Mexikó „tágabb értelemben” vett kultúrájáról szóltam. Paradoxonnak is felfogható, hogy minél tágabb ölelésű egy adott szemléleti filter, tendenciájában annál takarékosabb a releváns fogalmiság előhívásának igénye. Bejártott forrásaink egyike például úgy láttatja Mexikót (azaz 1823 óta a Mexikói Szövetséges Köztársaságot = *Estados Unidos Mexicanos*), mint tragikus múltú országot, amelyet az erőszak épített fel, és ahol „még a föld is remeg”. Egy további megfogalmazásban ez áll: „A mexikói nép történelme erőszakos és nyugtalan”. Tegyük hozzá még, hogy „zaklatott”. Avagy, kevésbé pesszimista megfogalmazásban: „fiatal nép, nagy múltú ország”. És még egy paradoxon: a súlyos véráldozattal kivívott reformok áldásait még távolról sem érezheti minden mexikói. Az ennek halmazati deficitjeit kiváltó okok között fellelhetünk nagyon is prózai indításokat, mint például azt, hogy a népesség növekedése jórészt kimeríti az ország erőforrásait. (Mexikóban minden évben 2,5 millió gyermek születik.). Dacára a hátráltató tényezőknek, az országba látogatók továbbra is tömegesen

érkeznek; őket visszatekintésben különösen Mezoamerika magaskultúrája, a prekolumbián indián (maja, azték, zapoték stb.) civilizáció tízezernyi csodálatos emlékeztetője vonzza: az őshonos lakosság megdöbbentő egykori birodalomépítő mementói. A jelenben ott él a sok-sok ünnepen és búcsúban megnyilatkozó, forró vérmérsékletű latin életforma is, nem is szólva a mexikói halottkultusz sajátos ceremoniális kifejeződéseiről. Ugyanakkor, tegyük hozzá, a mexikói városok – főleg Montezuma azték fővárosa, Tenochtitlán, azaz a mai Mexikóváros, ahol 1968-ban Nyári Olimpiai Játékokat is rendeztek – elképesztően szegény nyomornegyedeikkel döbbennek meg. Nem is szólva arról, hogy a népesség évtizedek óta önmaga környezetét mérgezi, városainak levegőjébe gyárkémények ezrei okádják a füstöt. Ennek ellenére Mexikónak van „stílusa”, és lakóiban megvan az élni tudás tehetsége is.

A mexikói kultúra pazar bőségének több szempontú tanulmányozása elkötelezett szellemi gyűjtőmunkára sarkall. Történik ez feltehetően abból a sejtésből kiindulva, hogy létezhet valahol – talán éppen a vizsgált közösség kollektív emlékezetében – egy akár hitelesnek is elfogadható lista, melynek címe mondjuk *Images of Mexico* (avagy *Lista de imágenes de México*) lehetne, és amely tartalmazná a célkultúra mindazon

ikonográfiai alakzatát, valamint vizuális és/vagy szlogenizált konfigurációját, amelyet az adott kultúra ábécéjének, értelmezése (tehát „olvasása”) eszközének tekinthetnénk. Annak bemutatására, hogy miként is taníthatnánk magunkat egy kiválasztott másságcsoporthoz kultúrájának olvasására, válasszunk ki ebből a listából néhány – ikonográfiai konfigurációnál nem hosszabb – „mexikói adatot”, olyanokat, mint például a *Popocatepetl* nevű rettegett és tisztelt tűzhányó, az őshonos lakosság, főleg a yukatáni maják, majd a 13. század elején az északról leözönlő aztékok *birodalomépítő* teljesítménye, *Quetzalcoatl* ('tollaskígyó', az egyik legismertebb azték istenség), a *gringo* turisták által frekventált *Acapulco*, Hernando [Hernán] Cortéz, spanyol konkvisztádor), a titokzatos maja *romok* a yukatáni őserdőben, az azték *piramis templomok* Teotihuacánban, *Miksa* osztrák főherceg újvilági uralkodói „vendégszereplésének” tragikus végkimenetele. A tájékozott eszmei-kulturális befogadó számára ezek az energizált, kondenzációs magvakra emlékeztető „nukleuszok” sajátos módon felvillanhatnak, „átrezgehetnek”, azaz oszcillálhatnak. Az oszcillálás találati aránya sokat mondhat egy adott kultúra eszmei-affektív elsajátításának léptékéről és mértékéről, amennyiben az a lényegi mutatók alapján minősítheti a tanulási-elsajátítási folyamat

mélyességét és milyenségét a ráhangolódástól a beágyazottságig.

Miközben tehát megpróbálunk rálelni arra a mestersablonra, amely rövid úton rámutatna egy százmilliós ország megismerésének titkára, töprengjünk el még napjaink egyik mexikói szószólójának szájából a következő vallomásos ítélet igazságán, amely történelmileg felhalmozott nyomasztó sérelmekről és neheztelésekről terhes. (Aki ismeri Mexikó „sztoriját”, akárcsak felületesen is, érteni fogja ezen „sérelemek és neheztelések” történelmi súlyát.) „Fontos a megtörtént dolgok más szemmel való látása és remélhetőleg annak felfedezése is, hogy az ereinkben folyó vér sokak véréből való, s hogy bőrünk színe tükröződése minden bőrszínnek, hogy szemünk minden tekintetet összegyűjt, s hogy Mexikóban – első alkalommal az emberiség történetében – Európa, Ázsia, Afrika és Amerika találkozik. Ha a dolgokat így látnánk, nem lennénk-e büszkéek saját múltunkra?” Reies Lopez Tijerina itt citált szavain túl fontos idevágó szempont még, hogy a mexikói-amerikai (főleg spanyol) és újvilági (bármely őshonos amerikai, főleg mexikói) örökség találkozik az amerikai (USA) kultúrájával.

Ez a sok kultúrájúság eddig is egyedülálló eszmei-művészi szintéziseket ösztönzött, egyszersmind ízelítőt is adott (és ad) a kevert kultúrák szintézisének jótékony, gazdagító-töltekező hatásából. A mexikói/csikánó

társadalmi tudatban ez az a széles körben szóródott, de történelmi és ideológiai okok következményeként elfojtott *szubtextus*, azaz az elhallgatott, ki nem fejezett tartalom, melyet a kultúra bizonytalansága miatt ki nem mondott „csendek” vesznek burokszerűen körbe.

Kötetében Venkovits többször is szót ejt arról a megismerő eljárásról, melyben az episztemológiai feltárás irányait három kijelölt tájékozódási pont jelöli; innen a *háromszögelés* elnevezés. Ez az episztemológiai eljárás a leggyakoribb eszköze a pusztán deskriptív narrációnak, melyben a kezdeményező (tehát „firtató”, „kérdéseket kiváltó”) *A-pont* egyrészt filterként használja a *B-pólust* a *C-pont* feltárásában (a feltárás előtti szakaszban tudni akarjuk, hogy miként állunk: „lássuk, mink van?” „mivel is rendelkezünk?”, „rendelkezünk-e megfelelő előzetes tudással a *C-pólus* megismeréséhez?”). A három kijelölt pont egyike – a percepció már említett struktúrájának köszönhetően – magába foglalja azt a minősítő-minősített személyt vagy értékelő/értékelt csoportot is, aki/ amely gerjeszti, beindítja és „üzemi állapotban” tartja a háromszögelési hatásáramlást, mint ismeretelméleti sodrású folyamatot. A megismerés kulcsa végső soron a szemlélődő-megfigyelő befogadó tudatából, neveltetéséből és örökölt konvencióiból (lásd ezzel kapcsolatban női utazónk, Mocsáryné Fáy Mária önreflexiós tünődéseit) eredeztethető. De

semmiképpen sem génjeiből. A téma pro és kontra bemutatása során Venkovits dicséretesen józan álláspontot láttat az olvasóval; nem enged az ortodox feminizmus azon csábításának, amelynek végső eredője egy új klisé sablonteremtő mechanizmusa lenne. Hasonló véleményt fogalmazhatok meg egyéb bemutatott témakörök kapcsán felmerülő érvelésekben, például a többször is visszaköszönő birodalmi nézőpont megítélésében.

Hadd szóljak viszont még, bárha röviden is, néhány látszólag és érdemben is ide kapcsolódó szempontról és vonatkozásról: az elvégzett vizsgálat fogalmiságát, stílári normativitását, valamint lexikai ortodoxiáját érintő kifejeződéséről. Lássuk először a *fogalmiságról* ide kívánczó megjegyzéseket. Venkovits monografikus vizsgálata tisztázott paraméterek szerint halad. Csupán a *faj*, *fajta*, *rassz*, *race*, *species* sor fogalmiságát ítélem problematikusnak. Mindenképpen helytelen és félrevezető a *faj* és a *rassz* (fajta) szavakat egymás helyett, átfedő fogalmakként használni; különösen zavaró a *faji* szónak az „egy *faj*tára (rasszra) jellemző” értelemben való jelzői használata (a szó és a fogalom helytelen mellé-rendelésében a hazánkban használatos kétnyelvű szótárak is ludasok). Mivel Venkovits Balázs az emberi fajon belüli másságokról és különbözőségekről szól, a könyv szövegében a *faj* és a *faji* szavak

használatára nincs szükség. Amennyiben ez a két szó mégis előfordul, azok kizárólag rasszista elméletek- és gyakorlat leírására kell, hogy használtassanak.

Szóljunk másodsorban *a magyar nyelv állapotáról*. Először próbáljunk meg röviden válaszolni arra a kérdésre, hogy vajon egy nem csupán egyetlen nyelven publikáló magyar anyanyelvű szerző – miközben szinte nap, mint nap többnyelvű forrásokkal és tarka kulturális impulzusú háttérben dolgozik – mennyire viseli szívén a magyar nyelv állapotát? Vállalja-e, *mutatis mutandis*, azt az ideges sarkalást, amelyet az „írastudó felelőssége” szavakkal szokás előhívni és diagnosztizálni? Hajlandó-e megválni a megfáradt kliséstől? Rábírható-e, hogy elővegye a képzeletbeli szikét, hogy kivágja a húsból a „kövérjét”? Több évtizedes tapasztalatból szólok, amikor azt mondom, hogy az anyanyelvben – éppen a magyar nyelv páratlan gazdagsága okán – viszonylag ritkán adódik olyan nyelvi (például stílári) kifejeződés, amelynél ne lehetne jobbat, rövidebbet, energizálóbbat, éppen ezért hatékonyabbat és célirányosabbat találni. Bizonyos szempontból a kihagyás üdvös érdemeiről is beszéllek. Szerzőnk például szívesen használ hosszabb (pl. feleslegesen megkettőző, redundáns), túldetermináló megoldásokat olyan esetekben, amikor egy gazdaságosabb megoldás egyben szerencsésebb nyelvi köntöst is adna. A 237.

oldalon egyetlen tömör, *Bánó Jenőről* szóló – és párhuzamos felépítésű – szövegben a családnév (Bánó) 5 alkalommal szerepel mondat alanyaként: „*Bánó* számos rövidebb publikációt is írt ...” „A cikkeiben *Bánó* igyekezett felhívni...” „*Bánó* írásmódja élvezetes ...” „*Bánó* nemcsak arról tájékoztatja...” „*Bánó* újfajta hozzáállását számos tényező...”. A citált mondatnyitók közül csak az első előfordulást indokolt meghagyni. (Ez a tömörítési igény különösen meggyőző, ha a kérdéses szöveget hangosan felolvassuk.)

Virágos Zsolt
észak-amerikanista,
ny. egyetemi tanár
Debreceni Egyetem